

BUDAPEST NEMZETKÖZI DOKUMENTUMFILM FESZTIVÁL

Pálmafák és gyökerek

BORONYÁK RITA

PRÁGAI PROSTI, HONGKONGI TÜNTETŐK, ORVOSOK, PARASPORTOLÓK, HIDEGHÁBORÚS DISSZIDENS, SZOBRÁSZ – A BIDF IDEI FILMJEI A BÁTORSÁG TÖRTÉNETEI.

A Budapest Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál (BIDF) idei, 8. kiadása a *Bátorság* köré szerveződött, s a nyolc versenyszekció zsűrijei javarészt kurrens tematikájú alkotásokat jutalmaztak. A nézők az aktuális krízishelyzetek mellett a kortárs dokumentumfilm-készítési trendekből is ízelítőt kaptak.

A kínálat szerzőség szerinti anonimitást választó HK Documentary Filmmakers és a nemzetközi szuperprodukciónak alá hozó dán sztárrendező, J. P. Rasmussen képezték. A *Vörös Falak foglyai* a hongkongi PolyU protestáló diákjait örökítette meg, akik a kínai hatalomátvétel, a kiadatási törvény ellen tüntettek. Az amatőrfilmes dokumentáció valódi súlyát képen kívüli események jelentik: a rendőrök durván megakadályozták a brutalitásokról tanúskodó éles helyzetek felvételeit, s arról is csupán inzertekkel lehetett tudósítani, hogy egyedül ezen a megmozduláson 1377 embert tartóztattak le.

Rasmussen *Menekülés* című animációját mások mellett Riz Ahmed és Nikolaj Coster-Waldau jegyzi producerként, s egyaránt tarolt a Sundance-on és az Annecy animációs fesztiválon. A műfaji határátlépés csillogó bizonyítéka, hogy Dánia három kategóriában is jelöltte Oscarra: dokuként, nemzetközi játékfilmként és animációként. Történetének személyes kerete a rendező és főhőse, Amin több évtizedes barátsága. Tétje pedig az, hogyan beszélhet el, amiről a harmincas éveiben járó, afgán származású férfi mindaddig hallgatott. Amin kiskamaszként egyedül menekült el az 1980-as évek háború szaggatta Kabuljából, s hosszas viszontagságok után egy dán kisvárosban talált otthonra. A film nagyfokú bizalmat szavaz főhősének, s

azt várja nézőjétől is a doku-animáció forma, az álnév-használat, valamint az adatok szabad kezelése miatt. „Amit a vásznon látunk, nem mindenben egyezik a valósággal” – szögezte le a rendező. Rasmussen az animáció hatalmát tréfásan úgy érzékeltette: végre ő is szőke lehetett, mint a barátai. A rendező családja a zsidóüldözés elől kényszerült többszörös emigrációra, a saját bőrén tapasztalta, hogy a „menekült” a legkevésbé sem identitásképző, hanem olyan körülmény, ami bárkivel megtörténhet.

A litván Giedrė Žickytė *A nagy ugrása* ellenben pontos dokumentálás. Biztos kézzel alkalmazott archívok támasztják alá a 90 fölött járó, ám ereje teljében lévő Simas Kudirkával tett helyszínbejárások serkentette élénk emlékeket. Žickytė a hidegháborús idők egyik emblematikus litván „menekültceleb”-jének portré-életrajzában nem csak a két világ-hatalom propagandagépezetét világítja át, de halk hitvallást is tesz is a hazaszeretet mellett. Kudirka 20 évig teljesített szolgálatot szovjet hajókon. Nagyapja tengerész volt, s nyomdokain Simas is szeretett volna világot, főleg pálmafákat látni, de „megbízhatatlan elem”-ként soha nem léphetett a szárazföldre. 1970-ben az USA partjainál egy tárgyalás idején átugrott az amerikai hajóra, s menedékkert kért. Felsőbb utasításra visszaszolgáltatták a szovjet hatóságoknak, 10 év gulágra ítélték. Az amerikai tengerészeket sokkolta, milyen brutálisan bántak Kudirkával, a hidegháborús nyugati sajtó pedig a „vadállati Szovjetunió” rémtettei ellenében az Egyesült Államokat az emberi és szabadságjogok védelmezőjeként ábrázolhatta, joggal. A kelet-európai emigráns szervezetek életben tartották a Kudirka-ügyet, tüntetés tüntetést követett. Simason kívül

kevesen mondhatják el magukról, hogy két amerikai elnök is szót emelt az érdeklődésben. A történetek idején Nixon erőfeszítései ugyan nem vezettek eredményre, ám Gerald Fordnak sikerült a szinte lehetetlen. A véletlenek különös együttállása révén kiderült ugyanis, hogy Kudirka anyja amerikai állampolgár. 1974-ben a legyengült Kudirka kiszabadul a horrorlágerből, s családjával kiengedik „hazájába”, melynek még a nyelvét sem beszéli. Az amerikai sajtó imádja a naiv, ám éles eszű és praktikus Simast, s ő is szereti új környezetét, amely olyan gazdag, hogy a fél lakását be tudta rendezni annak utcára tett „szemeté”-ből. Újgyszólván naponta interjúznak vele, levelek ezreit kapja. Csaknem 50 év után azt is megtudja, hogy a zászlórudat, melyen egy riportban (szigorúan alsó kameraállásból véve) fölhúzták vele egy szabadon lengedező amerikai zászlót, a képsorok kedvéért rakták a házuk elé. D. L. Rich tévéfilmet is forgatott róla, melyben a kor nagy sztárja, Alan Arkin alakította Simast (*The Defection of Simas Kudirka*, 1978), s melyet ő, noha könnyes szemmel, de „nagyon amerikai”-nak tart. Akkori életének kettősségét a „kipucoltam a végét, majd beszédet mondtam”-fordulattal összegzi, nem lankadó energiával igyekezett ugyanis tenni nem csak a Szovjetunió-beli, de a világ valamennyi politikai elíteltjéért Venezuelától Argentínáig. Aláírásokat gyűjtött, petíciókat írt, ám erőfeszítései ismertsége dacára hiábavalóak maradtak. A politika egyik legnagyobbja, Kissinger véleménye szerint csak egy olyan „jó szándékú, ám szintiszta amatőr”, mint Ford érhetne el, hogy Simast kiengedjék a szovjetek. Csoda volt, nem napi gyakorlat. 2007-ben Kudirka és felesége visszatértek az immár szabad Litvániába, s vidéki házuk előtt egy impozáns zászlórúdon vidáman szárnyal a litván lobogó. Érdeklőség, hogy a filmet a nemzetközileg is sokat foglalkoztatott Thomas Ernst, számos magyar doku és játékfilm (*Overdose, Szerelempatak*) vágója jegyzi.

A BIDF a Magyar Kultúra Napján startolt, a hazai jelenlét azonban a szervezők által bevallottan magasra tett mérce miatt elenyészőnek volt nevezhető. Intő jel lehet ez a hazai dokuszakmának, hiszen amit ma nem örökítenek meg, annak képi mása végérvényesen elvész, s nagy eséllyel elfelejtődik. Az idei életműdíjas, Almási Tamás öt alkotása mellett itt volt a premierje Sós Ágnes és ifj. Petrőczy And-

rás *Tiszta sváb* című hiánypótló alkotásának. Idős emberek töredezett történetei puzzle-darabok módjára, együttesen mondják el a malenkij robotra hurcolt, Németországba telepített német ajkú kisebbség ellen elkövetett jogsértéseket.

A sportfilmek között az izlandi *Magas mérce* (Guðjón Ragnarsson) unikum, mert a küzdőképesség belső feltételeire helyezi a hangsúlyt. Az egyelőre részeredmény, hogy a 8-13 éves kosarozó lányok nem játszhatnak fiúk ellen, a legfontosabbat megtanította nekik az edzőjük: csak akkor bánthatják meg őket, ha hagyják. A lányok pontosan tudják, hogy azért kiabál velük a tréner, mert azt akarja, hogy jobbak legyenek. Világszerte vitákat generál, hogyan kéne jól nevelni, Ragnarsson edzőjének krédója: úgysem lehet mindentől megvédeni a gyerekeket, praktikusabb küzdőszellemmel felfegyverezni őket a világ és a támadásai ellen.

A *Magányos halál* (Ensar Altay) megrázó képei azt tanúsítják, hogy a társadalmi figyelem és a személyes bátorság hiánya együttesen lehet oka az önelhanyagolásnak, s így a magányos halálnak. A hírhedten magas öngyilkossági adatok mellett a magukra maradt idősök számának meredek emelkedése vezetett oda, hogy tavaly a japán kormány magányosságügyi minisztert nevezett ki. A sokak által rette-

gett magányos halál annyira mindennapos a szigetországban, hogy külön szó jelöli: *kodokushi*. A film a jelenségre épült kisvállalkozások egyikét, egy takarítóbrigádot követ, amelynek 40 körüli vezetője számot vet azzal, hogy rá is hasonló sors várhat. A film nem hallgatja el azt sem, hogy a nagycsaládok felbomlása óta az idősek elmagányosodása sajnos természetes, amin az előrelátóan ápoló kapcsolatok enyhíthetnek valamelyest.

A Svájcban élő ukrán származású Lesia Kordonets diplomafilmje, a *Kitolt határok* sokat mutat a megnyerhetetlen küzdelmekből, s egygel mindig többet abból, hogyan lehet nem föladni. A sármos sportdiplomata, Valerij Szuskevics elmeséli, hogyan jegyezte el magát egy életre a mozgással mozgásképtelenként. Amikor gyermekbénulást kapott, az ápolók kivitték, lefektették a tengerpartra, s egyesével vitték a vízbe őket. Versenyeket is rendeztek, amihez a folyosón mankókra támasztották a gyerekeket. „Ádázul vágytunk rá, hogy immobilitásunk mobilitássá váljon.” A paralimpikonokat segítő alapítvány ott épített sportcentrumot, ahol akkor a Krímben a tengernél voltak. Amikor Oroszország annektálta a félszigetet, az ukrán parasportolók elveszítették edzőbázisukat. A film négy aktív sportolót követ, akik a sanyarú körülmények, a háború da-

cára ukrán színekben aratnak sikereket a riói olimpián. A filmvégi inzert tudatja: Valerij pénzt gyűjt az új központra.

A BDFF közel 50 versenyfilmje a gyakorlatban ismét bizonyította, milyen változatos tartalmak közlésére alkalmas a dokumentumfilm. Megmutatta, hogy milyen eltérő eszközökkel lehet élni, s ismét fölvetette azt a kérdést, alkalmazhatók-e játékfilmes hatáselemek, illetve működhet-e az animáció a valóság-alapú képek kiegészítőjeként, sőt kiváltásaként. Az emberi történetek, riportok, helyzetjelentések e sora abban is megerősíthette nézőit, amit Marcus Aurelius nyomán bizvást kijelenthetünk a jó dokuról: „Minden, amit hallunk, vélemény, nem tény, és minden, amit látunk, nézőpont, nem a valóság.” A fesztiválon nem keltett különösebb fel-tűnést Barak Heymann Dani Karavanról készített portréja (*Nagy ár*), ám a „kicsi mérges öregúrral”, az impertinens, 90 fölötti szobrásszal töltött minden egyes perc szintiszta örömet jelentett. A film a közhelyes, riportterrel fölvert interjú, helyszíni szoborbemutató vagy híres emberek – köztük Wim Wenders – nyilatkozatai mellett nem alkalmazott sem újítást, sem speciális eszközt. A hatás egyesegyedül azon állt vagy bukott, ahogyan Heymann bevezette nézőjét Karavan világába, ami a legkevésbé sem harmonikus. És működött. •

Giedrė Žickytė:
A nagy ugrás
(Simas Kudirka)

